

УДК 911.3

КЛИМКО О.О.

**РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗАРУБІЖНИХ РИНКІВ
ФІНАНСОВО-БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ**

Постановка наукової проблеми. Аналізуючи досвід інших країн у сфері банківської діяльності, як правило, звертають увагу на юридичні, економічні, організаційні і технічні аспекти. В той час як висвітлення питання впливу на банківську діяльність регіональної і національно-культурної специфіки країн часто

ігнорується і випадає з поля зору науковців. Проте, на думку автора, регіональні та національно-культурні особливості є географічно диференційованими факторами, дослідження впливу яких на розвиток банківської діяльності дає змогу зрозуміти багато проблем розвитку банківської діяльності в сучасному світі.

Наукові джерела та публікації. Дослідження регіональних та національно-культурних особливостей банківської діяльності в зарубіжних країнах проводиться в роботах економгеографів – Бернштама Є.С. [1], Лузанова А.Н. [1,2,3], Масленнікова В.В. [4] та економістів Митрофанова В.Д. [5], Топорніна Н.Б. [6].

Метою статті є дослідження досвіду зарубіжних країн з організації ринку фінансово-банківських послуг (РФБП), аналіз впливу регіональних та національно-культурних особливостей на розвиток банківських систем в світі.

Пальму лідерства на світовому ринку банківських послуг тримають США. Великі розміри країни, значні внутрішні географічні відмінності як природного, так і суспільного характеру, сприяли розвитку таких специфічних національно-культурних рис США, як прагнення до незалежності, неприйняття монополізму та диктату, індивідуалізм тощо. Ця національно-культурна специфіка країни знайшла своє відображення в розвитку банківської системи. В США працює біля 10 тис. комерційних банків та біля 2 тис. ощадних банків, переважна більшість з яких є регіональними, що спеціалізуються в основному на обслуговуванні населення невеликих територій. В свою чергу це позитивно впливає на якість банківських послуг, оскільки, регіональні банки завдяки кращому рівню поінформованості та орієнтації в регіональних особливостях на відміну від загальнонаціональних забезпечують більш індивідуальний підхід і більш ефективні інвестиції, тим самим сприяючи процесу демонополізації РФБП. Діяльність невеликих регіональних банків забезпечується законодавчою підтримкою. Зокрема, в ряді штатів заборонено відкривати банківські філії в містах з населенням не менше 50 тис. чоловік, де знаходиться штаб-квартира місцевого банку. Також держоргани, регулюючі банківську діяльність можуть заборонити злиття чи поглинання банків, якщо на їх думку новий банк займе надмірне монопольне положення на певному регіональному РФБП (штат, агломерація тощо) [2].

Організація державного регулювання банківської діяльності в США також ґрунтується на принципах незалежності, обмеження монополізму та індивідуального підходу до клієнтів. Реєстрація американських банків здійснюється як на федеральному рівні – національні банки (national banks), так і на рівні штатів – банки штатів (state banks). Організація центрального банку США – Федеральної резервної системи (ФРС) не має аналогів у світі. ФРС складається із 12 Федеральних резервних банків (ФРБ), кожен з яких діє на певній території. ФРБ не є державною власністю і належать комерційним банкам-членам. Членство в ФРС обов'язкове тільки для національних банків, в той час як банки штатів вирішують це питання самостійно. Кожен ФРБ може встановлювати на своїй території власну ставку кредитування комерційних банків. Сучасна банківська система США свідчить про географічно диференційований підхід у здійсненні державного регулювання банківської діяльності, що є унікальним в світовій практиці [1].

Банк Англії був заснований в 1694 р. і є найстарішим в світі акціонерним банком. В 1946 р. був прийнятий чинний в наш час закон про Банк Англії, згідно якого він був націоналізований. Керівництво Банку Англії (управляючий, його

заступники і 16 директорів) призначаються і звільняються від займаних посад головою держави (монархом) по представленню міністра фінансів. Під натиском США і країн ЄС Великобританія в 1997 р. прийняла закон про незалежність Банку Англії (він отримав право самостійно встановлювати ставки кредитування комерційних банків та ін.), але при цьому зберігся попередній порядок призначення керівництва банку, що на практиці свідчить про підлегле становище центрального банку Великобританії при видимості реформ [4].

Для банківської системи Великобританії характерним є наявність кількох специфічних національних рис. Перш за все, це збереження історичних традицій. Так, до нашого часу існують явно застарілі „облікові будинки”, які виконують посередницькі функції між Банком Англії і комерційними банками при операціях рефінансування. По-друге, діє декілька закордонних банків („банки Співдружності”), які збереглися з часів Британської Імперії. Такі закордонні банки мають штаб-квартири в Лондоні, але майже вся їх інституціональна мережа (декілька тисяч філій та представництв) сконцентрована за межами країни, головним чином в колишніх англійських колоніях. Найбільшим британським закордонним банком є „Гонконгсько-Шанхайська банківська корпорація” (HSBC Holdings), яка стала лідируючим транснаціональним банком світу. Іншою особливістю банківської системи Великобританії є наявність великої кількості представництв іноземних банків. Головним чином цьому сприяє виконання Лондоном функцій одного з глобальних світових банківських центрів. В британській столиці на початку XXI століття діло близько 500 структур іноземних банків. В рамках британської банківської системи діють також універсальні комерційні банки, державні ощадні банки, інвестиційні та кооперативні банки. Останні головним чином займаються іпотечним кредитуванням населення. Суттєвим недоліком британської банківської системи є недосконалість державного регулювання і нагляду за приватними банками. Наприклад, Банк Англії жодного разу не проводив перевірку одного з найстаріших банків країни „Берінгс” (заснований в 1763 р., став банкрутом в 1997 р.). Експерти вважають, що „Берінгс” можна було уберегти від банкрутства, якщо центральний банк Великобританії оперативного втрутився. Однак керівництво Банку Англії вважало, що банк з такою тривалою історією, репутацією і традиціями, не може збанкрутіти, і не прийняли жодних дій [6].

Центральний емісійний банк Німеччини (Рейхсбанк) був створений в 1875 р. після політичного об'єднання країни. В наш час згідно закону 1957 р. центральним банком Німеччини є Бундесбанк. Зважаючи на те, що в Німеччині комерційним банкам дозволено займатися операціями з цінними паперами без обмежень, в країні не має спеціалізованих інвестиційних банків. Кількість і вплив іноземних банків в Німеччині незначні через високий ступінь конкуренції на місцевому РФБП. Функції нагляду за всіма кредитними організаціями виконує спеціальне федеральне відомство, яке координує свої політику з Бундестагом. Головним банківським центром Німеччини є Франкфурт-на-Майні, де розташовані штаб-квартири найбільших банків країни, а також центральний банк Європейського Союзу.

Головною проблемою банківської системи Німеччини є її надмірна бюрократизація. Іноді приписи регулюючих органів відрізняються особливою детальністю, яка не має прикладів в світовій практиці. Часто банки не встигають пристосовуватися до постійно зростаючих вимог з боку контролюючих органів.

Ефективність німецьких банків понижують також банківські податки, наприклад, введення в середині 90-х рр.. податку на проценти по банківським внескам призвело до відтоку депозитів з Німеччини в сусідні Швейцарію та Люксембург [5].

Перші банківські заклади на території Італії існували ще в часи Римської Імперії і знову появились в Середньовіччя. Центральний банк країни - Банк Італії був заснований в 1893 р. і здійснює свою діяльність згідно закону про Банк Італії, який був прийнятий в 1936 р., та закону про банки від 1993 р. Банк Італії є акціонерним і формально належить різним фінансовим інститутам країни (комерційним банкам, страховим компаніям). До того ж Банк Італії сам виступає крупним акціонером багатьох промислових та фінансових компаній країни. Контроль держави за діяльністю банку здійснюється через процедуру призначення і звільнення управляючого Банком Італії (це робить президент країни на поданням прем'єр-міністра). Крім того, міністр фінансів може відмінити рішення Ради директорів Банку Італії, а також назначає спеціального інспектора для нагляду за центральним банком країни. Всі стратегічні рішення Банк Італії повинен погоджувати в спеціальному урядовому Комітеті по кредитах і заощадженням, який сформований членами уряду в голові з міністром фінансів. Міністерство фінансів також має контрольні пакети акцій в найбільших комерційних банках країни, які, в свою чергу, є акціонерами Банку Італії. Система організації Банку Італії далека від досконалості. Фінансові установи країни знаходяться в нерівних конкурентних умовах, що провокує зловживання і безвідповідальність серед керівництва Банку Італії [3].

Присутність і вплив іноземних банків в Італії незначна із-за адміністративних обмежень. В Італії немає головного банківського центру. Серед крупних банківських центрів виділяються Мілан, Рим і Турін. Головною проблемою італійської банківської системи є надмірний контроль держави над найбільшими банками. Призначення на керівні посади в державних банках часто здійснюється не по професійним, а по партійно-політичним та іншим суб'єктивним ознакам. Це провокує зловживання і безвідповідальність серед керівників банків, зростання кількості неповернених кредитів. Виділяється також сильно виражені географічні відміни в розвитку банківської діяльності. Якщо на півночі Італії прибутковість капіталу банків відповідає рівню інших розвинутих країн ЄС, то на Півдні вона значно менша, і банкрутство серед місцевих банків є поширеним явищем. Близько третини виданих банками із південних провінцій кредитів не повертаються. Банки Півночі Італії через штучно створені місцевою владою, ЗМІ перепони часто зіштовхуються з труднощами при проведенні операцій на Півдні країни. Іншою важливою проблемою італійської банківської системи є її висока криміналізація (особливо на Півдні країни). Одним із її проявів є практика замовних банківських пограбувань, при яких пограбування здійснюється за домовленістю між власниками чи керівниками банків з криміналітетом. Зокрема, в 1994 р. біля 200 банків Італії були пограбовані 2 і більше разів. Цікавим фактом є те, що у випадку банкрутства банку, в тому числі із-за кримінальних причин, держава компенсує втрати вкладників цих банків [4].

Банк Франції був заснований рішенням голови республіки в 1800 р. як акціонерний емісійний банк. В 1946 р. він був націоналізований. Керівництво Банку Франції призначається постановою уряду і не може бути відкликано до закінчення строку своїх повноважень. Процес формування керівного складу центрального банку Франції відрізняється унікальною особливістю, яка не має

аналогів серед розвинених країн. До складу Генеральної Ради, який є керівним органом Банку Франції, включають також представника рядових службовців установи. У Франції діють державні та приватні універсальні комерційні банки, підконтрольні державі ощадні банки, кооперативні іпотечні банки та інші спеціалізовані кредитні заклади. В банківському секторі країни представлені біля 160 структур іноземних банків. Соціальна орієнтація законодавства про працю перешкоджає процесу звільнення службовців, накладає на підприємців додаткові матеріальні витрати. Всі ці фактори суттєво зменшують ефективність французьких комерційних банків в порівнянні з банками розвинутих країн світу. Через надмірне акцентування законодавства країни на соціальній справедливості виникають перепони, що перешкоджають процесу злиття та поглинання між банками. Це, в свою чергу, сповільнює темпи надходження інвестицій в банківський сектор економіки та гальмує обмін банківськими технологіями [4].

Швейцарський національний банк був заснований в 1907 р. як акціонерний банк і залишається таким до нашого часу. Акціонерами банку можуть стати лише швейцарські громадяни чи компанії. Керівництво Швейцарським банком здійснюється Радою директорів, члени якої призначаються і звільняються з посади рішенням федерального уряду. Банк Швейцарії є єдиним із центральних банків розвинутих країн, який забезпечує свою емісію золотом.

В Швейцарії свою діяльність здійснюють універсальні комерційні банки, ощадні та кооперативні банки. Серед універсальних комерційних банків виділяються найбільші загальнофедеральні банки, регіональні банки (частина з яких знаходиться в державній власності, наприклад, кантональні банки) і відносно невеликі приватні банки, які спеціалізуються на довірчих операціях та індивідуальних послугах. Розвиток банківської системи відрізняється значним лібералізмом, що знайшло своє відображення в порівняно значній кількості іноземних банків в країні (більше 150 структур) та відсутності законодавчих обмежень в їх діяльності. Банківська система країни відзначається високим ступенем надійності (після II Світової війни в Швейцарії не зареєстровано жодного банкрутства банку). Специфічною рисою швейцарських банків є збереження банківської таємниці. В інших розвинутих країнах (за частковим виключенням Люксембургу та Австрії) на вимогу контролюючих органів банки зобов'язані надавати інформацію про своїх клієнтів. Ще одною конкурентною особливістю банківської системи Швейцарії є відсутність в законодавстві країни кримінальної відповідальності за ухиляння від сплати податків і місцеві банки не зобов'язані відслідковувати походження коштів. Навіть прийнятий під тиском США і країн ЄС у 1997 р. закон про боротьбу з відмиванням грошей залишив ряд можливостей для створення обхідних схем. Основною проблемою великих швейцарських банків є розміщення коштів, які їм довіряють клієнти. У зв'язку з тим, що щорічний розмір внесків в швейцарські банки перевищує ВВП країни більше ніж у два рази, місцеві банки змушені виходити на зовнішні РФБП та розмішувати свої кошти за межами країни [4].

Єдиною азійською країною з розвинутою банківською системою є Японія. Центральний банк був заснований в 1882 р. До 1998 р. він діяв згідно прийнятому в 1942 р. закону про Банк Японії, що відповідав вимогам військового часу. Згідно цього нормативного акту Банк Японії знаходився в повній залежності від уряду країни і навіть свої внутрішні витрати здійснював в рамках затвердженого міністром фінансів кошторису. В 1998 р. під впливом „азійської кризи” був

прийнятий новий закон про Банк Японії, який надав йому певну автономію. В наш час центральний банк Японії є акціонерним товариством, контрольний пакет акцій якого належить державі. Вищим керівним органом банку є Політрада, члени якого призначаються урядом із згоди парламенту. Керівництво Банку Японії не може бути звільнене з посад до закінчення строку своїх повноважень за виключенням надзвичайних ситуацій. Політрада Банку Японії встановлює ставки рефінансування, резервні вимоги та вирішує інші питання грошово-кредитної політики. Проте для зміни норм обов'язкового резервування потрібне попередня погодження міністра фінансів країни [3].

До початку 70-х рр. ХХ ст. доступ іноземних банків до РФБП Японії був ускладнений. Згодом обмеження були зняті, і зараз японські і іноземні банки користуються однаковими правами. В 1982 р. була знята заборона на операції з цінними паперами, що додатково сприяло збільшенню в країні іноземних фінансових установ. На початок ХХІ ст. в країні свою діяльність здійснювало більше 150 іноземних банків, які в основному представляли інтереси США та Великобританії. Лібералізація банківського законодавства Японії до іноземних банків головним чином пов'язана з відповідним прагненням японських банків отримати доступ на РФБП інших країн. Серед універсальних японських банків виділяються „міські” та регіональні банки. „Міські” банки, володіючи значними активами, відіграють ключову роль в банківській системі країни і проводять активну діяльність закордоном. Регіональні банки, в свою чергу, відрізняються меншими розмірами, але мають більш розгалужену філіальну мережу в своїх префектурах. Ці банки спеціалізуються на обслуговуванні місцевих органів влади, підприємств малого і середнього бізнесу, місцевого населення [4]. Головним стримуючими факторами розвитку банківського сектору Японії є характерні для більшості азійських країн надмірне втручання держави в банківську діяльність і „традиціоналізм”. Під „традиціоналізмом” розуміються поширені в Японії близькі відносини банків з промисловими підприємствами, які є засновниками банків або банки є акціонерами в цих компаніях. При подібних відносинах поширені такі архаїчні механізми кадрової політики, як призначення або підвищення зарплати не за професійними якостями, а по віковому критерію, дискримінація жінок тощо. Результатом наведених недоліків є небезпечно високий ступінь залежності банків від національної промисловості, нижча від показників розвинутих країн прибутковість капіталу, обмежена кількість і якість банківських послуг.

Існує очевидна залежність між особливостями розвитку банківських систем країн розвинутих країн світу з їх національно-культурною специфікою. В інших країнах та регіонах світу також простежується залежність банківської системи від географічно диференційованих факторів як природного, так і суспільного характеру. Так, наприклад, в сільській місцевості ПАР набули поширення найсучасніші високотехнологічні банкомати в світі, які працюють на сонячних батареях та ідентифікують клієнтів по їх голосу та відбиткам пальців. Причинами застосування таких розвинутих банківських технологій стала відсутність в цій місцевості необхідних комунікацій, значна кількість сонячних днів та високий ступінь безграмотності серед населення. Ще одним характерним прикладом є банки ісламських країн. Оскільки мусульманська релігія не заохочує лихварство, це знайшло своє відображення в специфіці банківської діяльності в ісламських країнах, де більшість населення складають мусульмани. Зокрема, банки ісламських країн видають безпроцентні кредити, але домовляються про свою

частку з майбутніх прибутків клієнтів. Замість іпотечних кредитів банки ісламських країн самі купують нерухомість і продають її клієнту в розстрочку [3]. На наш погляд, аналіз впливу географічних факторів на розвиток національних РФБП може стати перспективним напрямком досліджень на різних територіальних рівнях – від локального до глобального.

1. Бернштам Е.С., Лузанов А.Н. Региональные аспекты организации и государственного регулирования банковской сферы: зарубежный и российский подходы. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 104 с.
2. Лузанов А.Н. Региональные аспекты госрегулирования банковской системы: поучительный опыт США // Российский экономический журнал. – 2002. – №3. – С. 70-76.
3. Лузанов А.Н. Национальные особенности банковского дела в зарубежных странах // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 5, Геогр. – 2001. – №4. – С. 33-36.
4. Масленников В.В. Зарубежные банковские системы. – М.: Элит-2000, 2001. – 390с.
5. Митрофанов В.Д. Банки как действенный фактор стабилизации экономики: опыт Германии // Финансы. – 1996. – №1. – С. 53-56.
6. Топорнин Н.Б. Организационно-правовые основы банковской системы Великобритании // Деньги и кредит. – 1992. – №11. – С. 46-52.